

En skude fra Djursland

Et skibsbygningsregnskab fra 1656-57

Af N. J. Israelsen

1. Herregården Løvenholm

I arkivernes uhyre mængder af aktstykker gemmer der sig materiale, som på afgørende vis kan belyse arkæologiske problemer. I denne forbindelse udgør regnskaber en uvurderlig kildegruppe, som gang på gang har hjulpet arkæologerne til en afgørende bedre tolkning af deres undersøgelser. Her skal i tilknytning til redegørelsen for Stinesmindeskibet offentliggøres hovedtrækkene i et detaljeret regnskab for bygning af en skude på stranden ved Mogenstrup på nordsiden af Djursland. Regnskabet blev fremdraget i forbindelse med mit arbejde med bogen »Løvenholm. En herregård på Djursland«, som blev udgivet af Foreningen til gamle Bygningers Bevaring i 1988. Her blev der blot lejlighed til kort at omtale det for skibsbygningshistorien ganske væsentlige regnskab (1).

Mogenstrup Strand er af sjælden jomfruelig karakter og har næppe ændret sig siden 1600-årene (fig. 1). Lokalteten Mogenstrup var en herregård, der lå i Nørager Sogn. 1616 købtes gården af Gert Rantzau til Breitenburg i Holsten. Senere blev gården udstykket i flere bondegårde. Samtidig erhvervede Rantzau Gjesingholm, nu kaldet Løvenholm.

Som bemærket i bogen om Løvenholm står de Rantzauske godsregnskaber indtil 1665 som de mest detaljerede for nogen dansk herregård. Helt tilbage til Gert Rantzau's overtagelse af godset hører vi om, at transporter til og fra Løvenholm foregik søværts og over den

meget flade strand langs nordsiden af Djursland. Vi hører om leverancer af tømmer og brædder fra Norge til gården. Men vi hører også om transporter af korn, brændt kalk og mursten, som blev leveret fra ovnene ved Løvenholm. Disse transporter foregik imidlertid ved hjælp af fremmede skibe fra Grenå eller Ebeltøft. En skipper ved navn Niels Jensen var i nogen år fæster af Mogenstrup, som da var på 20 1/2 tdr. hartkorn. Gert Rantzaus søn Christian Rantzau (1614-64) blev efter Gert Rantzaus død i 1629 ejer af det omfattende gods både i Holsten og Jylland. Han udviste i hele sin ejertid den mest levende interesse for godsernes drift. Han var midt i 1650-erne blevet knyttet til hoffet i København, og i godsregnskaberne hører vi flere gange om leveringer af gods til hans hofholdning i hovedstaden.

2. Regnskabet 1656-57

Den optrækkende store svenske krig 1657-60 gjorde allerede i 1656 søfarten ustabil. Grev Christian Rantzau traf i 1656 aftale med skipper Niels Jensen, Mogenstrup, om bygningen af en »skude« på stranden ved Mogenstrup. Tanken var at de to parthavere skulle dele udgifterne ved selve bygningen. Dog således at skibstømmeret skulle leveres fra de store skove ved Løvenholm.

Regnskaberne over udgifterne ved skudens bygning og de senere sejladser er i vid udstrækning bevaret i



Fig. 1. Et eller andet sted på denne fredelige kyststrækning var der i 1656-57 travl skibsbygningsvirksomhed. Intet spor ses dog heraf i dag. Foto: N.J.I. 1991.

godsarkivet, hvoraf nedenfor gengives de vigtigste enkeltheder (fig. 2). Fra Løvenholms Birk, som også omfattede Mogenstrup, er der ikke bevaret nogen tingbog, hvorimod enkelte udskrifter er bevaret i godsarkivet. I et lille regnskabshefte, som henligger i godsregnskabet for 1656-57, ses en detaljeret udredning

over hvor meget grev Chr. Rantzau skulle udrede som sin part af udgifterne ved skibsbygningen.

Arbejdet blev påbegyndt 17. april 1656. I heftet omtales en forudgående kontrakt med en skibsbygger ved navn Jens Nielsen, som ved denne lejlighed fik udbetalt 24 rdr. på hånden. »Skuden«, hvis nærmere di-

Fig. 2. Normaliseret afskrift af venstre side i skibsbygningsregnskabet:

Er hugget i Colstrup skov til Skuden, smaa skallet Ege 98, hver eg 8 slb. er 16 rdlr. I disse Træ var 204 stykker, Der af er savet Planker 45 stykker, det andet til Indtømmer forbrugt. Hugget i Strandkjer 9 skallet Ege, hver Eg 32 slb er 9 rdlr. Der af blev savet 2 tylter og 10 fjel.

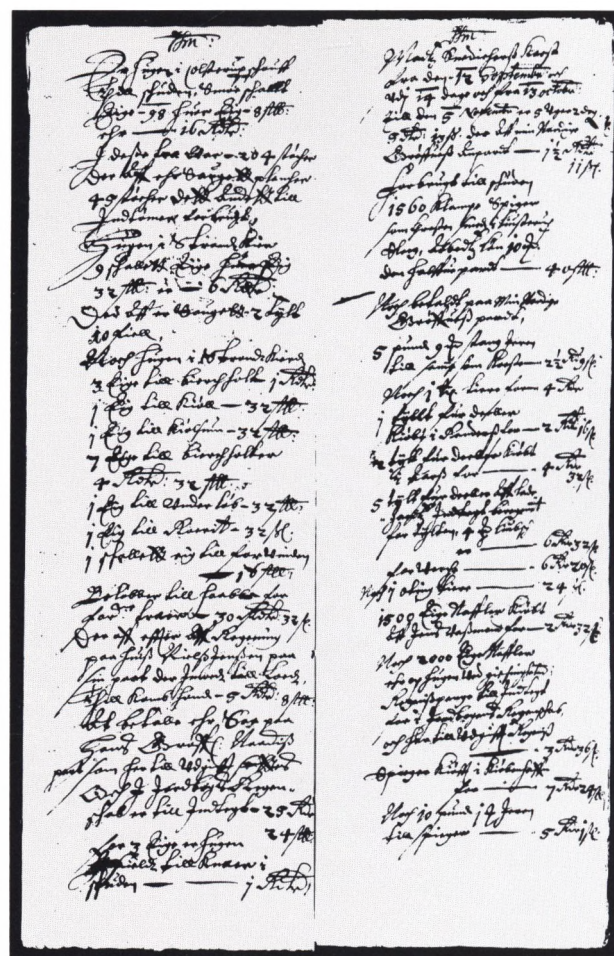
Endnu hugget i Strandkjer

3 Ege til Barkholter	1 rdlr.	
1 Eg til Køl	32 slb.	
1 Eg til Kølsvin	32 slb.	
7 Ege til Barkholter	4 rdlr.	32 slb.
1 Eg til Underløb	32 slb.	
1 Eg til Roret	32 slb.	
1 skallet Eg til For Winden	16 slb.	
Beløber sig til hobe for forn. Træ	30 rdlr.	32 slb.
Deraf efter Afregning paa Hvad Niels Jensen paa sin part der imod til lods tilkom ham	5 rdlr.	8 slb.
at betale, er saa paa Hans Grevelige Naades Part som her til Udgift sættes og i Jordebogs Regenskab er til indtægt	25 rdlr.	24 slb.
for 3 Ege er hugget i Fjeld til Knæ i Skuden	1 rdlr.	

Kommentarer: Colstrup skov lå vest for Ramten. Strandkjer lå mellem Mogenstrup og Fjellerup. Fjeld lå syd for Løvenholm og er nu under Skafegaard. – Møntbetegnelsen Slb. er lybecker mønt og 1 lybsk sk. var lig 2 sk. dansk. – Foto: Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.

mensioner ikke er angivne, blev som antydnet bygget på den flade strand ved Mogenstrup. Der blev opført et fjellehus til skibsbyggernes ophold.

Foruden Jens Skibsbygger, der senere nævnes som Jens Nielsen, deltog fire skibstømmermænd i arbejdet. Det var Michel Sørensen, Søren Sørensen, Jens Jør-



gensen og Christen Nielsen. De arbejdede i 28 uger til sidst i oktober. Jens Skibsbygger fik 14 skilling om dagen, medens de andres dagløn svingede mellem 8 og 10 sk. Desuden hjalp en skibstømmermand ved navn Michel Nielsen fra Århus med i fem uger. Ud over deres lønning fik folkene deres kost og øl. Folkenes

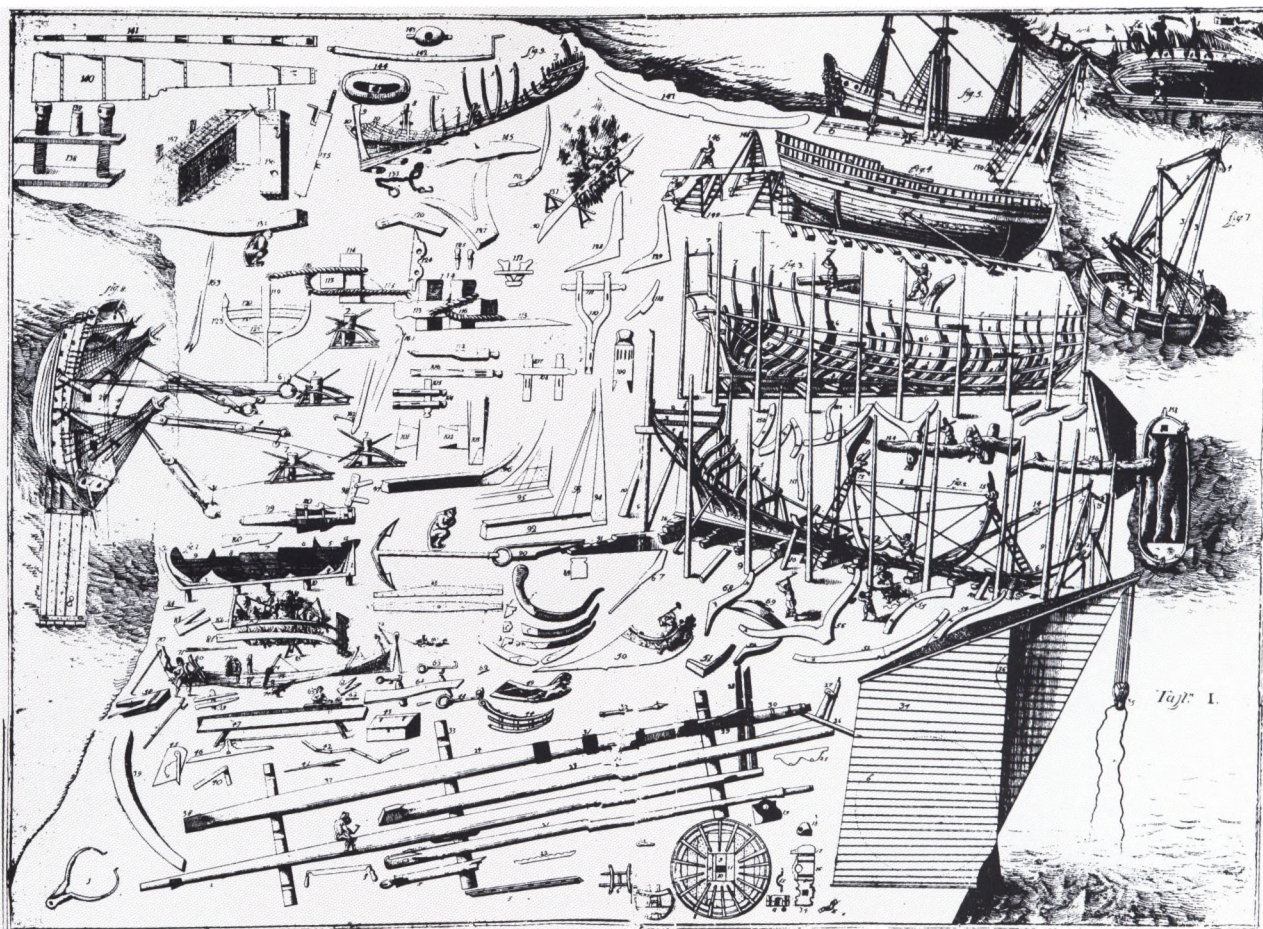


Fig. 3. Prospekt af forskellige stadier i bygning af skibe udført i 1691 af den svenske adelsmand Åke Claesson Rålamb (1651-1718). Yderst til højre ses udlosning af tømmerkævlér og rundt om på billedet ses tømmermænd travlt beskæftiget med tilhugning af spanter m.m. Til højre ses desuden forskellige stadier i opbygningen af et større skib begyndende med spanterejnsning, yderklædning, til øverst, hvor skibet ligger ved kajen med rejste undermaster. Øverst lidt til højre for midten af billedet ses begyndelsen til en skude med et enkelt spant og rejste stævnetræer. Ved stævnen ses flere klædningsplanker holdt på plads af klamper, og skuden ses at være bygget lige ud til stranden for efter færdiggørelsen bekvemt at kunne løbe i vandet. Rålamb har i sandhed fået talrige enkeltheder med på dette spændende prospekt, som nederst til højre viser en gammel mastekran.

lønning androg i alt 180 rdr. og 30 sk., medens deres fortæring var 109 rdr. og 18 sk. Udgifterne blev som nævnt fordelt lige mellem grev Rantzau og Niels Jensen. Men greven udlagde de fleste af pengene og en væsentlig del af tømmeret, hvorimod Jensen senere i København besørgede indkøb af nødvendigt gods til skuden. Det er ved hjælp af det lille regnskabshefte muligt tilnærmelsesvis at følge skibets tilblivelse i enkeltheder lige fra træernes fældning i skovene ved Løvenholm.

Af 98 stk. små egetræer hugget i Kolstrup Skov blev der opskåret 204 stk. planker, vel bordplanker og 45 stk. indtømmer (spanter).

I en skov ved navn Strandkjær blev der af 9 egetræer opskåret 34 stk. brædder vel til dæksbrædder. Af 10 ege blev opskåret et antal barkholter, en svær klædningsplanke, der blev indsat i højde med dæksplankerne og derfor var af sværere dimensioner. Af to egetræer tilhuggedes kølen og et kølsvin. Af en anden egestamme et underløb, et krumskåret køltræ, hvori stævnræret var nedfældet. Af tre egetræer, de krumme knæ, der blev fastgjort til spanterne under dækket. Desuden blev en egestamme tilhugget til skudens ror. Regnskabet blev ført således, at det fældede skovtræ blev indført som indtægt til Løvenholms jordebogsregnskab.

72 fyrrebrædder blev leveret fra gårdens lagerbeholdning eller fra Randers og Århus. 3600 egenagler til fastgørelse af skudens bordplanker blev dels hugget på selve gården, men de 1500 stk. blev tildannet af en gårdfæster ved navn Jens Wassmann, der fik udbetalt 2 rdr. 32 sk.

Jens Lassen og Søren Pedersen fik udbetalt ca. 17 rdr. for at savskære 79 planker, barkholter og det krogede træ til indtømmer og knæ.

En post på 1560 stk. klampspiger er af stor interesse, idet den fortæller lidt om, på hvad måde skuden blev

bygget. Når man i dag tænker over, hvorledes et træskib bliver bygget, opfattes processen som en tildannelse og rejsning af skibets spanter med en påfølgende bordklædning. Således opfattes arbejdsprocessen på det berømte prospekt af København fra 1611 af hollænderen Johan van Wijck. Man kan vel kalde det en skeletkonstruktion. Men netop i Holland og iøvrigt også andre steder – betjente man sig af en afvigende metode. Når Skudens køl og stævnræer var rejst, påbegyndtes klædningen af skuden med bordplanker, således at skroget fremstod som en skalkonstruktion. Bordplankerne holdtes sammen ved hjælp af klamper som fastgjordes med de ovennævnte »klampspiger«. Herefter formedes spanterne, således at man under hele opbygningen kunne justere skrogets form. Metoden har iøvrigt været brugt i Sverige helt ned mod vor egen tid (2). Den svenske adelsmand Åke Claesson Raalamb (1651-1718) har i et skrift fra 1691 blandt andet beskæftiget sig med skibsbygning: »Skeppsbygnadskunst eller Adelig Øffning« (fig. 3). Raalamb har selv hertil udført de kobberstukne plancher, og en af disse viser forskellige former for bygning af træskibe. På planchen ses alle former for skibstømmerarbejde lige fra tilhugningen af de rå træstammer og til den endelige tilrigning. Øverst er vist bygningen af en skude omtrent som det må være foregået på stranden ved Mogenstrup.

Nybygningen står med stævnen lige ud til strandkanten. Til venstre ses agterstævnen med den påbegyndte bordklædning holdt fast af korte klamper eller lasker. To par spanter er rejst midt for skroget. Man fornemmer klart skrogets rundgattede form, uden det høje flade agterspejl, som tidens krigsskibe havde. Det er også netop denne form som vraget fra Stinesminde er præget af. Se Morten Gøtches artikel i dette bind.

Chresten Smed i Thustrup fik 10 rdr. for at slå disse

klampspiger, hvortil der medgik 5 pund stangjern. Desuden blev der i København indkøbt spiger for 12 rdr. Man har på denne tid været så langt fremme med arbejdet, at der blev indkøbt fæhår, værk og tjære til skudens kalfatring.

Arbejdet på skuden lå stille i vinteren 1656-57, men allerede den 25. februar toges der fat igen, delvis med det samme mandskab, men skibsbyggeren Jens Nielsen blev dog ved til de sidste 11 dage fra 31. marts til 11. april, da skuden skulle sættes i vandet.

Snedkeren på Løvenholm Matz Jørgensen var også med til at arbejde på skuden i 15 dage fra 8. til 22. marts, men kun en enkelt post er opgivet i regnskabet nemlig nogle taljeblokke og knægte med skiver, der var fastgjort i skibsdækket. Han har dog også udført andet snedkerarbejde – eksempelvis skudens nathus til kompasset, hvor vi hører om, at glarmesteren i Gjesing, Søren Mortensen, indlagde vinduer med glas.

Niels Murmand i Lystrup opmurede i skudens kabys en skorsten. Bl.a. til skudens rorbeslag blev der købt 1 skippund jern, som kostede 17 sl.dlr. Chresten Smed i Lystrup lige syd for Mogenstrup udførte hængsler til roret, forskellige bolte, røstbeslag, skiver og bolte til masterne. Desuden ringe og stabelhængsler til lastelugerne og »Porten«. Almindeligvis havde sådanne koffardiskuder en port i stævnen, således at der herigennem kunne indlades langt gods som tømmer og brædder. Til skudens kabys blev der også udført en trefod af jern.

Fra en købmand i Lübeck ved navn Hermand Röder blev der købt for 133 rdr. skibsredskab, som dog ikke er nærmere defineret, men vel må være stående og løbende gods til skuden rigning. Godset var ved Gjerild strand blevet omladet i to både og sejlet til Mogenstrup. Det har måske været brugt gods, i alt fald måtte flere ting senere udskiftes.

Til at fastgøre skudens lugekarme til skibets »overløb« d.v.s. dækket blev der udført 300 spiger.

Til skudens rigning indførtes fra Norge en fokkemast til 4 rdr. Desuden købtes et bougspryd, en storrå og en fokkerå, således at skuden kunne føre et råsejl på fokkemasten og stormasten. Desuden købtes en mesanmast og et mesanspryd. Hermed menes en til mesanmasten (agtermasten) fastgjort bom til opsætning af et trekantet papegøjesejl. Fra en mand i Fjellerup ved navn Jens Hansen købtes en gammel mast for at kunne sejle skuden til København. Den kostede 2 1/2 rdr. Senere i regnskabet nævnes skudens nye stormast, der købtes i København. Af et stykke træ til 2 rdr. tildannedes et bradspil d.v.s. ankerspil, således som det ses på oversigtstegningen af Stinesmindevraget (se Morten Gøthches redegørelse i dette bind). Skuden var altså beregnet til at føre tre master. Adskilligt småt tovværk blev hjemkøbt fra København, hvortil der synes at have været regelmæssig skibsforbindelse fra nordsiden af Djursland. Mere koncist nævnes et stykke tovværk, en bugline, der tjente til at holde den luv side af sejlet forud i bidevindssejlads og støtte sejlet i rumvindssejlads. For 32 sk. købtes der et kompas, medens en læsepumpe kostede 2 rdr. Til kabyssen købtes en jerngryde og en kobberkedel til at koge i. Disse løsdele blev leveret af Niels Jensen for ialt 64 rdr. 8 sk., hvorfor grev Chr. Rantzau måtte udrede 32 rdr. 8 sk.

Endnu 6. marts blev der leveret en tønde tjære til skuden for 4 rdr. Fra godset blev der leveret 2 tdr. øl til folkene, der hjalp til med at sætte skuden i stranden. Her omtales desuden skibsbyggeren Jens Nielsen og tømmermændene Michel Sørensen, Christen Nielsen. Søren Sørensen og Eskil Eskesen henholdsvis 45 og 34 dage.

Sidst i dette regnskab fortælles der om hvad folkene fik da de tiltakledede skuden fra 22. maj til 30. maj: fem

tønder øl, 10 skepper mel til brød, 6 1/2 pund flæsk, 3 1/2 pund fårekød, 40 pund ost, 1 skæppe ærter, 4 skæpper gryn, 1/2 td torsk, 1 fjerding sil.

Hermed slutter regnskabet med skudens bygning med beløbet 495 rdr. 26 1/2 sk.

3. *Rejserne*

Skudens besætning omfattede foruden skipperen Niels Jensen fem bådsmand.

Vi ved ikke hvornår skuden afsejlede fra Mogenstrup med 97 favne brændetræ på sin første rejse. Men på denne rejse var et sejl blæst itu, og en seilmager i København ved navn Rasmus Pedersen Egebrod fik 30. juni 1657 5 rdr. 3 mrk. 2 sk. for at levere 12 alen sejldug og sy det sammen. Brændeveddet blev solgt for 173 sl.dr. På tilbagereisen medførte skuden 13 læster storsalt som skulle til Randers, men på grund af de dårlige besejlingsforhold i Randers fjord, blev saltet omladet ved Mellerup Færgested. Modtageren var den tidligere nævnte Hermand Röder fra Lübeck. Fragten herfor udgjorde 24 sl.dr., således at skuden på sin første fart havde indtjent 197 sl.dr. Herfra går selvfølgelig søfolkenes hyre og proviant.

Den næste rejse må være påbegyndt omkring 31. juli. Her nævnes det, at skuden var delvist udlejet til borgmester Michael Thygesen og købmand Matz Hansen, begge i Randers. Men den truende store svenske krig bevirkede, at grev Chr. Rantzau fandt det nødvendigt at flytte betydelige dele af indboet fra Løvenholm, eller Gjesingholm som den da hed, til residensstaden. Snedker Ivar Nielsen og tømrer Matz Jørgen på gården udførte 8 store pakkister. En specifikation over det omfattende flyttegods er bevaret, og gives her i uddrag.

Der nævnes adskillige dyner, og i en dyne fra »Den Franske Seng« blev 11 Contrafeyer indpakket. Flere

ting af messing som lysestager m.m. blev sendt. Der nævnes en Svendestob og et stentøjskrus med sølvlæg. Mange tinfade med grevens navn medtoges. Den store brevkiste med breve vedr. alle grevens godser blev sendt. I en stor jernbunden kiste af eg fra Tranekjær, som greven havde i pant fra kongen – grev Rantzau blev senere ejer af Tranekjær, og godset gik i arv til hans svigersøn Frederik Ahlefeldt – blev indpakket adskillige sengeklæder, sengeomhæng og bordduge. Men der nævnes også et par messingbækkener. I en tønde blev der nedpakket adskillige sikkert meget kostbare glas, hvoraf to var forgyldt, samt et velkomsthorn. Der nævnes også flere lerkrus, hvoraf et havde været i Jørgen Marsvin's eje. Et andet krus var kommet fra Vosnæsgaard. Et broget atlaskesdække som den afdøde frue Olive Lykke havde skænket til kirken i Gjesing blev også ført med. 14 stykker drejl og lærred, som havde været vævet ved Løvenholm blev nedpakket. Endelig kan nævnes en stor jernkakkellovn med mes-singfodder. Der udover havde skuden en del korn med til grevens husholdning beliggende bag Børsen i København.

Skuden ankom til København 5. august, hvor der betaltes 6 mark 4 1/2 sk. af skudens drægtighed. Desuden betaltes der 3 mark og 4 sk. ved Acciseboden. Der blev samtidigt betalt 5 1/2 mark ved toldboden for skudens udsejling ligesom bomslutteren fik 1 mark for at åbne havnebommen.

Der fortælles om Niels Jensens forskellige udgifter til skudens vedligeholdelse. En tømmerhandler i København ved navn Jens Jensen kvitterede 11. august for de tidligere omtalte 20- rdr. for tømmeret til den nye stormast. Omtrent samtidigt betaltes to tømmermænd for at gøre den nye mast færdig og indrette. Desuden købtes der halvandet lispund (ca. 12 kg) tovværk til en buggarding, som er et stykke reb, der tjente til at hale

sejlet op mod den pågældende rå. Desuden købtes 30 favne tovværk til vævlinger (tovstiger som indsattes i vanterne), og til stormastens storrakke (en anordning af klodser og stave holdt sammen af tovværk som lå rundt om masten for at holde storraaen ind til masten under op- og nedhejsning af sejlet). I kloderne var der boret huller. Skuden var imidlertid sprunget læk, og der måtte købes søm og et stykke blyplade, der blev sømmet fast på agterstævnen af skuden. Vi hører her om hyre til mandskabet, nemlig Laurits Peder, som fik 4 sl.dr. medens Store Søren og Peder hver fik 2 sl.dr. En fjerde mand, Niels Jensen, fik kun 8 sk. Provianten bestod af saltet torsk, sild, islandske tørfisk samt brød og kål. Man forstår særdeles godt, at der blev købt 5 tdr. øl. Til sidst fortæller Niels Jensen, at han af Matz Hansens tjener i København havde fået udbetalt fragtpenge. Men der nævnes hverken hvad der blev sejlet med eller fragtsommen. Derimod lover Rasmus Rasmussens enke Anna i København 12. august, at tage vare på Hans Excellence greve Rantzau's flyttegods.

På den tredie rejse havde fogeden på Løvenholm, Mads Nielsen Wulf, givet sognepræsten i Gjesing Søren Hansen Ølgod tilladelse til at sende 127 tdr. rug med skuden til København. Skipper Niels Jensen havde selv købt 59 favne brændeved. De 50 favne blev solgt ved kajen i København for 108 rdr., som gav en fortjeneste på knap 100 %.

Afgifter ved toldboden for skuden, brændeveddet visiterpenge m.v. var i alt 8 sl.dr. 1 mrk. 12 sk.

Skuden lå ved siden af et skib fra Flensborg. Skipperen her hjalp med at opsætte den nye stormast. Af det meget detaillerede regnskab fremgik det, at greven og Niels Jensen hver tjente 10 rdr. 5 sk. ved den sidste rejse.

På den sidste rejse i 1657 havde skuden 116 favne brændeved. Heraf leveredes de 68 favne fra Løven-

holm, medens resten, 48 favne, købtes af Niels Jensen. Det blev i alt solgt for 279 sl.dr. Jens Ibsen var fra Løvenholm og varetog godsets interesser på denne sidste rejse, mens Niels Jensens søn Jens Nielsen var fører af skuden. Salget af brændet var afsluttet 24. december.

Omkring 6. oktober begyndte man at lægge skuden op for vinteren. Skudens løbende gods blev kørt bort og opmagasineret. Der blev købt låse til at sikre skudens lasteluger. Bådsmændene fik udbetalt deres hyre samt penge til deres kost. Men krigen var i fuld gang. Den 24. oktober faldt den ufærdige fæstning Frederiksdodde i svenskernes hænder, med den deraf følgende berømte march over bæltene i vinteren 1658. Herpå fulgte freden i Roskilde 26. februar med de frygtelige tab af de østensundske landsdele.

Men skuden blev gjort klar dette år. Det løbende gods blev ført tilbage og skuden tilrigget. Lidt tovværk blev købt foruden en lås og et stykke glas til nathuset. Til kalfatring af skroget blev der købt beg og værk. Der blev selvfølgelig også købt proviant, flæsk, tørfisk, sild, brød og 2 tdr. øl. Men under de truende forhold var havnen afspærret, og man måtte betale en kaptajn på kongens pram, der lå foran København 4 sl.dr. for at komme ud fra København.

Af regnskabet fremgår det, at skuden sejlede tilbage til København med 116 favne brændeved. Fortjenesten var da 33 sl.drl., som deltes mellem grev Christian Rantzau og skipper Niels Jensen.

Herefter hører vi ikke mere om skuden før i 1659. En nevø af Niels Jensen havde under belejringen af København haft opsynet med skuden. Den 13. juni antog unge Niels Jensen 4 mand til at klargøre skibet. En stor tømmerflåde blev lejet på Christianshavn. Den skulle trækkes rundt om det kølhalede skrog, som skulle tætnes og kalfatres, hvortil blev købt værk, beg og tjære.

Herefter blev skroget labsalvet eller oversmurt med en blanding af tjære olie og harpiks. Fra 14. til 23. juni arbejdede 4 mand med kalftringen af skibet. Den 9. juli påbegyndtes med at tiltakle skuden, ligesom det løbende gods med sejl fra oplagringsstedet blev kørt ned til skuden, der omtales som liggende ved Holmen. Men allerede få dage efter, den 11., kørtes dette sejlredskab tilbage igen. Skroget var nu heller ikke fuldkommen tæt, og måtte helt hen i december måned pumpes læns. Farvandene var nu heller ikke helt sikre. En svensk flådestyrke angreb i juli måned byerne Ebeltoft og Århus, hvor der lå transportfartøjer til overførsel af tropper til Fyn. Det endelige slag fandt sted ved Nyborg i november 1659, hvor den svenske armé blev udslettet.

I begyndelsen af året 1660 fortsattes arbejdet med at gøre skuden sejlsklar. En sejlmager i København ved navn Thor Jensen havde allerede i september måned leveret et nyt mesansejl, hvilket vil sige et trekantet papegøjesejl ca. 8,7 m i højde og ca. 6,85 m bredt. Denne mesan havde med sejldug og syløn kostet 26 rdr. 3 mrk. 2 sk. Sejlet var allerede i juli måned 1659 blevet lapsalvet, men regningen blev først betalt, da skuden kom tilbage til København i marts måned. Et nyt ankertov blev også erhvervet. Det har vejlet ca. 562 kg og var vist ca. 25 cm tykt og rimeligvis ca. 40 m langt. Unge Niels Jensen måtte 18. februar skrive en panteobligation på 159 sldr. 2 mrk. 12 sk. til rebslageren Jens Jensen i København. Men regningen blev dog udlignet den 18. april.

Skudens lænsepumpe havde været i flittig brug i disse måneder og måtte nu forsynes med nyt pumpelæder. En fangebjælke (tværtræ til kofilnagler på et par pullerter ved en af masterne) blev købt for 1 mrk. Der blev selvfølgelig også købt proviant. Da skuden skulle gå hjem uden ladning, måtte der købes 3 både med

ballast for 2 rdr. Skuden løb igenem »Amagerbro« som nu hedder Knippelsbro, og måtte betale 1 rdr. bropenge. Der måtte desuden betales henholdsvis 7 og 9 mark ved Acciseboden og Toldboden. Skibsfolkene, Søren Niels, Hans og Thomad fik udbetalt en del af deres hyre.

Kongens pas blev visiteret i Helsingør, men desuden måtte Jens Nielsen betale for et svensk pas med 4 rdr.

Der ses ikke nogen datoer på, hvornår skuden kom hjem til Mogenstrup. Men en murer måtte ommure kabysskorstenen hvortil gik 50 mursten.

Det flade vand ved Mogenstrup medførte, at man måtte leje en båd til at skibe med, det vil sige transportere de varer der skulle med skuden ud fra stranden.

Ladningen bestod denne gang af 20 tdr. rug og 81 favne brændeved. Kornet var leveret til grev Chr. Rantzau's svigersøn Fr. v. Ahlefeldt, som kvitterede herfor 20. april Brændeveddet blev betalt med ca. 319 rdr.

Brændet blev solgt på havnen, og der var en soldat antaget til at passe på eventuelle brændetyverier. Desuden antoges en mand til at stable veddet. Der blev bl.a. købt et halstov for at kunne holde råsejlet på plads i luvsiden. Desuden købtes en bådshage og et par stabelhængsler til kahytsdøren. I regnskabet får vi lidt at vide om besætningen. Styrmanden Jens fik i hyre 9 sl.dr., Thønnis 4 sl.dr., Hans 4 sl.dr. og Niels 3 dr. Der var altså 4 mand ombord foruden skipperen Jens Nielsen. I fortæring fik de hver især 4 dr. 3 mark. En tømmermand fik 1 mark for at efterse vandgangen på skuden, og kornmåleren fik 20 sk. for hans kornmål. For at smøre taljeblokkene købtes for 4 sk. sæbe.

Skuden sejlede endnu en gang til København med brændeved i dette forår.

Efter freden, der blev sluttet uden for København



Fig. 4. Kobberstukket prospekt af København set fra den nye bydel Christianshavn udført af den hollandske kobberstikker Allard, efter et forsvundet maleri. Medaillonportrætterne af kong Frederik III og dronning Sophie Amalie endrer ikke ved den kendsgerning at forlægget må være udført i 1620-erne. Christianshavns uferdige opfyldning hvor man aner opstallet af et par husgavle i højrenæssance vel på Strandgade. Desuden mangler Trinitatis kirke med Rundetårn fra 1642 og den af rentemester Henrik Müller store udlejningsbygning »De Syv Søstre« ved Børsens sydgaavl fra 1647-51. Heller ikke anes den mægtige bygningsunderdel af kirken »Sct. Anna Rotunda« fra 1640-43 som tragisk nok blev nedbrudt i 1660-erne, og som er særdeles synlig på andre byprospekter fra 1650-erne. Midt i billedet bag malerens udspændte lærred ses master af et glatdækket tremastet skib, medens to lignende skuder til højre i billedet ses under gang på vej ud af havnen. Rimeligvis er det sådanne skuder greve Chr. Rantzau og skipper Niels Jensen lod bygge på stranden ved Mogenstrup i 1656-57.

26. maj 1660, gav kongen Frederik III i en missive af 24. juni ordre til at transportere de fremmede soldater bort fra landet. Ialt 76 skibe deltog i denne store transport.

Jens Nielsen overførte med skuden i tre sejlads soldater til det daværende svensk Pommeren. Fra de militære regnskaber i Rigsarkivet får vi for første gang oplysning om drægtigheden af grev Rantzau's skude. Den angives at måle 50 læster, et gammelt mål, som minder om ca. 60 tons (3). På et kobberstukket prospekt af København set fra Christianshavn udført af hollænderen Allard fra omkring 1640 ses talrige skibe i havnen (fig. 4). Til højre ses to glatdækkede skuder med tre master, hvoraf fokkemasten og stormasten har et råsejl, medens den agterste mast fører et trekantet sejl, som dog ikke er foldet ud. De to skuder har nok også en del til fælles med vraget fra Stinesminde. De tre rejser til Stralsund varede i en halv måned, og

skipper Jens Nielsen modtog herfor 62½ rdr. Men der blev desuden udbetalt penge til proviant.

Der blev købt et stykke tov til et fokkevand, et stykke træ til en håndspage, og en løftestang af birketræ til at hive ankerspillet rundt med. Hele tiden hører vi om køb af øl, eksempelvis blev der i Stralsund købt 2 tdr.

I Mogenstrup blev der truffet aftale om bygningen af en båd til at skibe gods ombord med. Efter aftale med en skibsbygger skulle båden koste 3 rdr. Foruden skulle der bruges 600 jernnagler, ligesom der skulle bruges værk og beg til bådens kalfatring. Skibsbyggeren skulle i de 14 dage udførelsen varede herudover have 3½ rdr. Antallet af klinknagler tydes som en båd mellem 6 og 7 m. Båden har været klinkbygget, og naglerne har været nittet med skiver.

Skuden har imidlertid været endnu en gang i København med brændevad og fetalje til grevens hoved-



Fig. 5. Fængslet i nordtårnet på Løvenholm, hvor den ulykkelige Boel Jensdatter sad lenket i over 11 uger og 6 dage fra den 17. februar 1666 til hun den 18. maj blev ført til Djurs Nørre herreds tingsted, lidt syd for Glæsborg, hvor hun blev dømt og henrettet. Foto: Poul Pedersen 1980.

stadshusholdning. Her for kvitterer grev Chr. Rantzau den 3. december 1660.

Her var skuden oplagt en kort tid. Skuden sejlede herefter til Kalundborg, en rejse der tog 2 dage, hvorefter skuden lå i Kalundborg i 4 dage. Herefter sejlede til Hou Havn, med en afstikker til Århus, hvortil der blev lånt en båd. Det udaterede regnskab er signeret af Christen Christensen.

Afslutningen på denne del af skudens saga er ligeledes bevaret i godsarkivet fra Løvenholm. Det drejer sig om et overslag over, hvad Niels Jensen i Mogenstrup var skyldig til grev Chr. Rantzau, i perioden fra Phillip

Jacobi (1. maj) 1657-1661. Det fremgik heraf, at Niels Jensen skyldte greven 141 rdr. i afgifter af Mogenstrup gård samt nogle penge for skuden, som ikke er nærmere defineret. I april måned blev skuden solgt for 1.000 rdr. Niels Jensen fik udbetalt halvdelen heraf med fradrag af de 141 rdr.

Der er ikke fundet noget skøde på, hvem der erhvervede skuden, men muligvis er det en skipper ved navn Jens Jensen bosat i Fjellerup, som i oktober førte brændved og andet til grevens husholdning i København. Jens Jensen omtaler i kvitteringen, at han optrådte på sine egne og sine medreders vegne. Men skipper Jens Nielsen sejlede i juli måned samme år flere tusinde mursten og kalk til Rantzaus nye bolig i nuværende Store Kanikestræde nr. 4-5 i København.

Niels Jensen var foruden fæster under Løvenholm birkefoged i godsets birk. Nevøen unge Niels Jensen fortsatte virksomheden med skibsfart fra Norddjursland. I 1674 nævnes en Niels Jensen som medejer af to skibe, som dog var hjemmehørende i Grenå, og hvor han selv sejlede som skipper på det ene (4). Med under historien om sejladsen herfra til København er pigen Boel Jensdatter's tragiske skæbne. Hun var i København i 1663, hvor hun blev forført af en skolemester ved navn Peder Haagensen. I 1665 sejlede hun med en skude fra København til Fjellerup. Her fødte hun under et stormvejr et drengebarn og faldt herunder i afmagt. Barnet var dødt, da hun kom til sig selv. Hun blev senere fanget og sat i Løvenholms fangehul, som endnu ses i slottets nordre hjørnetårn (fig. 5). Hun blev af retten beskyldt for at have omgjort sit barn, og på trods af ivrigt forsvar fra faderen, pottemager Jens Krusborg, dømt til døden og henrettet i maj 1666. Det for os oprørende og kønsdiskriminerende i tidens retsbevidsthed står skrigende klart (5).

En interessant forklaring på besejlingsforholdene

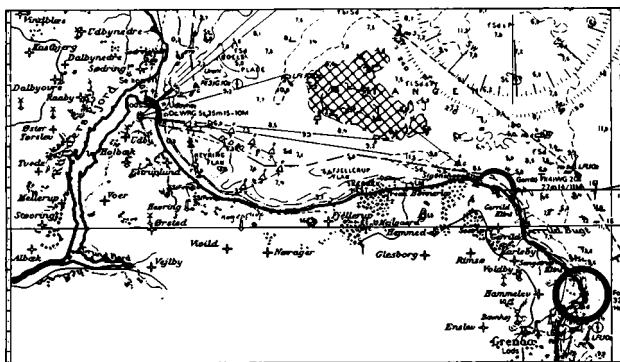


Fig. 6. Nutidigt søkort fra Djurslands nordkyst. Grundene ude i søen forklarer præsteindberetningen fra 1743 med dens bemærkninger om stedets muligheder som anker- og ladeplads.

ved Mogenstrup og Rygårds Strand er anført i en indberetning eller sognebeskrivelse fra Gjesing-Nørager Pastorat forfattet af sognepræsten i Gjesing A. Bang i 1743. Den må have hørt til de såkaldte Jessenske Relationer. Efterretninger om købstæderne og amterne indsendte i henhold til oversekretærens skrivelse af 6. april 1743 – i Rigsarkivet, Danske Kancelli.

»Nørager sogn vender sin nordlige grænse mod havet, og hvor der fornemmelig ved Rygaard Strand er en god havn for dem der benytter sig deraf til skovenes brændes udskibning, såsom der ungefærlig 3 fjerding vej [5,5 km] udenfor det faste land ligger en sandrevle, som strækker sig 1 mil langs forlandet (fig. 6), hvilken hindrer at søen udi nordenvind indfalder på de i havnen ankrede fartøjer, des årsag endog købstaden Grenaa, under hvis toldsted samme Rygaard Strand to mile derfra sorterer, men flere skibe søger der havn forår og efterår, når modvind ved storm og uvejr forhindrer dem i at ankre og ligge sikkert på adskillige steder. Men vinterplads er der ikke, siden ingen fjord eller åer i det faste land indløber« (6).

Ankerpladsen søgtes under Napoleonskrigen forsvaret ved to batterier ved Bønnerup Havn. En eksisterende bygning tilhørende Mejlgaard gods stillede til rådighed for besætningen og som arsenal (7). Toldsteder nævnes endnu ved Hemmed og Vivild i Trap's 4. udgave. I 1840'erne og senere omtales et teglværk under Løvenholm gods beliggende ved Mogenstrup. Blandt inventaret her nævnes to pramme til indskibning af teglværkets produkter.

Også fiskeri på havet dreves i en vis udstrækning fra nordkysten, og i 1936-37 anlagdes en fiskerihavn ude i havet ved Bønnerup med en 200 m lang broforbindelse til det faste land. Her findes også et skibsbyggeri.

Noter

1. Fremstillingen bygger på uddrag fra Løvenholm herregårds godsarkiv G 271 løbenr. 10: drift og forvaltning 1657-58 og løbenr. 27: forskellige sager 1573-1666. Landsarkivet for Nørrejylland. De søfartsfaglige udtryk er analyseret i samråd med Morten Gøtche, Skibshistorisk Laboratorium, Roskilde, samt ved hjælp af C. L. L. Harboe: »Dansk Marineordbog«, 1839 (genoptryk 1979).
2. Oluf Hasslöf: »Hovudlinjer i Skeppsbyggnadskonstens Teknologi« i »Sømand, Fisker, Skib og Værft« s. 44 ff. København 1970.
3. Militære Regnskaber A IV d nr. 25: Regnskaber for befragtede Fartøyer til de Svenskes Overførsel heraf Landet 1660. Rigsarkivet mikrofilm nr. s. 1174.
4. I. H. P. Barfod: »Danmark og Norges Handelsflaader 1650-1700«. Søhistoriske Skrifter nr. 6. 1967, s. 142.
5. Birgit Løgstrup: »Boel Jensdatters Skæbne«. I Festskrift til Thelma Jexlev 1985, s. 166.
6. Gårdejer Søren Ladefoged i Gjesing: »Noget om Gjesingholm og Løvenholms Herremænd, Præster og Bønder«. Manuskript, som venligt er mig overladt, s. 4. Udtaget af Landsarkivet for Nørrejylland under arkiv nr. B. 4 A – 49. Modsat de øvrige amter i Jylland er der ikke under Århus Amt i Rigsarkivet fundet nogen besvarelse af forespørgselen fra Danske Kancelli, arkiv nr. D II 102. Efterretning om købstederne og Amterne 1743-46.
7. Palle Schødt Rasmussen: »Skanserne fra Englandskrigen 1807-14«. Historisk Årbog fra Randers Amt 1975, s. 59f.